

Rättsfallssamlingen

DOMSTOLENS DOM (stora avdelningen)

den 3 september 2014*

”Begäran om förhandsavgörande — Direktiv 2001/29/EG — Upphovsrätt och närstående rättigheter —
Rätt till mångfaldigande — Undantag och begränsningar — Begreppet parodi — Självständigt
unionsrättsligt begrepp”

I mål C-201/13,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 267 FEUF, framställd av Hof van beroep te Brussel (Belgien) genom beslut av den 8 april 2013, som inkom till domstolen den 17 april 2013, i målet

Johan Deckmyn,

Vrijheidsfonds VZW

mot

Helena Vandersteen,

Christiane Vandersteen,

Liliana Vandersteen,

Isabelle Vandersteen,

Rita Dupont,

Amoras II CVOH,

WPG Uitgevers België,

meddelar

DOMSTOLEN (stora avdelningen)

sammansatt av ordföranden V. Skouris, vice-ordföranden K. Lenaerts, avdelnings-ordförandena R. Silva de Lapuerta, M. Ilešič, L. Bay Larsen, A. Borg Barthet och M. Safjan samt domarna A. Rosas, G. Arestis, D. Šváby, A. Prechal (referent), C. Vajda och S. Rodin,

generaladvokat: P. Cruz Villalón,

justitiesekreterare: förste handläggaren M. Ferreira,

* Rättegångsspråk: nederländska.

efter det skriftliga förfarandet och förhandlingen den 7 januari 2014,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

- Johan Deckmyn, genom B. Siffert, advocaat,
- Belgiens regering, genom J.-C. Halleux och C. Pochet, båda i egenskap av ombud,
- Europeiska kommissionen, genom J. Samnadda, F. Wilman och T. van Rijn, samtliga i egenskap av ombud,

och efter att den 22 maj 2014 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

- 1 Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artikel 5.3 k i Europa-parlamentets och rådets direktiv 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället (EGT L 167, s. 10).
- 2 Begäran har framställts i ett mål mellan å ena sidan Johan Deckmyn och Vrijheidsfonds VZW (nedan kallad Vrijheidsfonds), en ideell förening, och å andra sidan ett antal arvtagare till Willy Vandersteen, upphovsman till den tecknade serien Finn och Fiffi ("Suske en Wiske"), vilka därigenom är rättsinnehavare till dessa verk (nedan gemensamt kallade Vandersteen m.fl.). Målet rör Johan Deckmyns spridning av en kalender innehållande en teckning som liknar teckningen på omslaget till ett av seriealbumen med Finn och Fiffi.

Tillämpliga bestämmelser

Unionsrätt

- 3 I skäl 3 i direktiv 2001/29 anges följande:

"Den föreslagna harmoniseringen kommer att underlätta genomförandet av den inre marknadens fyra friheter och har samband med efterlevnaden av de grundläggande rättsprinciperna och särskilt avseende äganderätt, inklusive immaterialrätt, samt yttrandefrihet och allmänintresset."

- 4 Skäl 31 i samma direktiv har följande lydelse:

"En skälig avvägning mellan rättigheter och intressen hos de olika kategorierna av rättsinnehavare samt mellan de olika kategorierna av rättsinnehavare och användarna av skyddade alster måste upprätthållas. ..."

- 5 Artikel 5 i direktivet har rubriken "Undantag och inskränkningar". I artikel 5.3 föreskrivs följande:

"Medlemsstaterna får föreskriva undantag eller inskränkningar i de rättigheter som avses i artiklarna 2 och 3 [rubricerade 'Rätten till mångfaldigande' respektive 'Rätten till överföring av verk till allmänheten och rätten att göra andra alster tillgängliga för allmänheten'] i följande fall:

...

k) Användning i karikatyr-, parodi- eller pastischsyfte.

...”

Belgisk rätt

- 6 Artikel 22.1 i lagen av den 30 juni 1994 om upphovsrätt och närstående rättigheter (Wet betreffende het auteursrecht en de naburige rechten, *Belgisch Staatsblad* av den 27 juli 1994, s. 19297) stadgar följande:

”När verket lovligt har gjorts tillgängligt för allmänheten kan upphovsmannen inte motsätta sig

...

6. en karikatyr, en parodi eller en pastisch, som har framställts i överensstämmelse med god sed.

...”

Målet vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

- 7 Johan Deckmyn är medlem i det politiska partiet Vlaams Belang. Vrijheidsfonds är en förening med ett ideellt syfte, nämligen att ge ekonomiskt och materiellt stöd till detta parti.
- 8 Vid en nyårsmottagning som staden Gent (Belgien) anordnade den 9 januari 2011 delade Johan Deckmyn ut kalendrar för år 2011 där han själv var angiven som ansvarig utgivare. På kalenderns försättsblad återgavs den omtvistade teckningen.
- 9 Teckningen liknar den på framsidan till Finn och Fiffi-albumet ”Den sällsamma ringen” (”De Wilde Weldoener”), som skapades av Willy Vandersteen år 1961. Teckningen föreställer en av huvudkaraktärerna i albumet, som är klädd i en vit tunika och kastar ut mynt till personer som försöker fånga dem. I den omtvistade teckningen har den karaktären ersatts av en avbildning av Gents borgmästare, och personerna som försöker fånga mynten har ersatts av personer klädda i slöja och med mörk hudfärg.
- 10 Vandersteen m.fl. ansåg att spridningen av teckningen till allmänheten gjorde intrång i deras respektive upphovsrätt och väckte talan mot Johan Deckmyn och Vrijheidsfonds vid Rechtbank van eerste aanleg te Brussel (allmän domstol i första instans i Bryssel), som förpliktade svarandena vid vite att upphöra att använda teckningen.
- 11 Johan Deckmyn och Vrijheidsfonds överklagade avgörandet till den hänskjutande domstolen och anförde bland annat att den omtvistade teckningen är en politisk karikatyr och därmed utgör en tillåten parodi enligt artikel 22.1 sjätte stycket i upphovsrättslagen.
- 12 Vandersteen m.fl. har bestritt den tolkningen. Enligt dem måste en parodi uppfylla vissa villkor – som inte är uppfyllda i det här fallet – nämligen att den ska vara avsedd att vara kritisk, vara originell, ha ett humoristiskt syfte samt vara avsedd att driva med ursprungsverket och inte hämta fler inslag från ursprungsverket än vad som är strängt nödvändigt för att åstadkomma parodin. De har också kritiserat den omtvistade teckningen för att sprida ett diskriminerande budskap, eftersom de personer som i originalverket plockar upp de utkastade mynten har bytts ut mot mörkhyade personer i slöja.

- 13 Under dessa omständigheter beslutade Hof van beroep te Brussel att vilandeförklara målet och ställa följande tolkningsfrågor till domstolen:

- ”1) Är begreppet parodi ett självständigt unionsrättsligt begrepp?
- 2) Om denna fråga besvaras jakande, ska då en parodi uppfylla följande villkor eller ha följande kännetecken, nämligen
- ha en egen ursprunglig karaktär (originalitet),
 - framställas på ett sätt som gör att parodin inte rimligen kan tillskrivas upphovsmannen till ursprungsverket,
 - ha ett humoristiskt eller förlöjligande syfte, oavsett om den eventuella kritiken riktas mot ursprungsverket eller något annat respektive någon annan, och
 - ange källan till det parodierade verket?
- 3) Ska ett verk även uppfylla andra villkor eller ha andra kännetecken för att kunna betecknas som parodi?”

Prövning av tolkningsfrågorna

Den första frågan

- 14 Enligt domstolens fasta praxis följer det såväl av kravet på en enhetlig tillämpning av unionsrätten som av likhetsprincipen att en unionsbestämmelse som inte innehåller någon uttrycklig hänvisning till medlemsstaternas rättsordningar för att bestämma dess betydelse och räckvidd normalt ska ges en självständig och enhetlig tolkning inom hela Europeiska unionen, med beaktande av bestämmelsens sammanhang och det med bestämmelserna i fråga eftersträfvade målet (dom Padawan, EU:C:2010:620, punkt 32 och där angiven rättspraxis).
- 15 Det följer av denna praxis att begreppet parodi, som finns i en bestämmelse i ett direktiv som inte innehåller någon hänvisning till de nationella rättsordningarna, ska anses utgöra ett självständigt begrepp i unionsrätten och tolkas enhetligt inom hela unionen (se, för ett liknande resonemang, dom Padawan, EU:C:2010:620, punkt 33).
- 16 Den tolkningen påverkas inte av att undantaget i artikel 5.3 k i direktiv 2001/29 är fakultativt. En tolkning innebärande att de medlemsstater som infört detta undantag fritt kunde precisera dess parametrar på ett inkonsekvent och icke harmoniserat sätt, med eventuella variationer medlemsstaterna emellan, skulle strida mot det i föregående punkt angivna målet med direktivet (se, för ett liknande resonemang, dom Padawan, EU:C:2010:620, punkt 36, och dom ACI Adam m.fl., C-435/12, EU:C:2014:254, punkt 49).
- 17 Den första frågan ska följaktligen besvaras så, att artikel 5.3 k i direktiv 2001/29 ska tolkas på så sätt att begreppet parodi i den bestämmelsen utgör ett självständigt unionsrättsligt begrepp.

Den andra och den tredje frågan

- 18 Den hänskjutande domstolen har ställt den andra och den tredje frågan, vilka ska provas gemensamt, för att få klarhet i hur undantaget för parodier i artikel 5.3 k i direktiv 2001/29 ska förstås. Den vill särskilt få klarlagt huruvida en parodi föreligger endast om vissa villkor, som den räknat upp i den andra tolkningsfrågan, är uppfyllda.
- 19 Eftersom direktiv 2001/29 inte innehåller någon som helst definition av begreppet parodi, ska betydelsen och räckvidden av denna term, i enlighet med domstolens fasta praxis, fastställas i överensstämmelse med dess normala betydelse i vanligt språkbruk, med beaktande av det sammanhang i vilket den används och de mål som eftersträvas med de föreskrifter som den ingår i (se, för ett liknande resonemang, dom Diakité, C-285/12, EU:C:2014:39, punkt 27 och där angiven rättspraxis).
- 20 Vad gäller den normala betydelsen av ordet parodi i vanligt språkbruk, står det klart, som generaladvokaten konstaterat i punkt 48 i sitt förslag till avgörande, att en parodis väsentliga kännetecken är dels att den erinrar om ett existerande verk, samtidigt som den märkbart skiljer sig från det verket, dels att den har ett humoristiskt eller förlöjligande syfte.
- 21 Det framgår varken av den normala betydelsen av ordet parodi i vanligt språkbruk eller – som den belgiska regeringen och Europeiska kommissionen helt riktigt har påpekat – av ordalydelsen i artikel 5.3 k i direktiv 2001/29 att det begreppet förutsätter, såsom den hänskjutande domstolen formulerat det i sin andra fråga, att parodin måste uppvisa egen originalitet förutom att märkbart skilja sig från originalverket som parodieras, rimligen måste kunna tillskrivas någon annan än upphovsmannen till originalverket, måste avse originalverket eller måste nämna källan till det parodierade verket.
- 22 Den tolkningen påverkas inte av sammanhanget för artikel 5.3 k i direktiv 2001/29 – en bestämmelse som stadgar ett undantag från de rättigheter som avses i artiklarna 2 och 3 i direktivet och därmed ska tolkas restriktivt (se, för ett liknande resonemang, dom ACI ADAM m.fl., EU:C:2014:254, punkt 23).
- 23 Tolkningen av begreppet parodi måste i alla händelser göras på ett sådant sätt att det införda undantagets ändamålsenliga verkan säkerställs och att dess syfte följs (se, för ett liknande resonemang, dom Football Association Premier League m.fl., C-403/08 och C-429/08, EU:C:2011:631, punkt 163).
- 24 Att artikel 5.3 k i direktiv 2001/29 utgör ett undantag innebär således inte att tillämpningsområdet för den bestämmelsen inskränks av villkor, såsom dem som nämns i punkt 21 ovan, som varken framgår av den normala betydelsen av ordet parodi i vanligt språkbruk eller av bestämmelsens lydelse.
- 25 Vad gäller syftet med artikel 5.3 k i direktiv 2001/29 erinrar domstolen om direktivets syften generellt, som bland annat – såsom framgår av skäl 3 – är en harmonisering som underlättar genomförandet av den inre marknadens fyra friheter, vilken har samband med efterlevnaden av de grundläggande rättsprinciperna och särskilt avseende äganderätt, inklusive immaterialrätt, samt yttrandefrihet och allmänintresset. Klart är att parodier utgör ett rimligt sätt att uttrycka en åsikt.
- 26 Som framgår av skäl 31 i direktiv 2001/29 syftar undantagen från de rättigheter som avses i artiklarna 2 och 3 i direktivet till att upprätthålla en ”skälig avvägning” dels mellan å ena sidan upphovsmännens rättigheter och intressen och å andra sidan de rättigheter och intressen som användarna av skyddade alster har (se, för ett liknande resonemang, dom Padawan, EU:C:2010:620, punkt 43, och dom Painer, C-145/10, EU:C:2011:798, punkt 132).

- 27 Av detta följer att tillämpningen av undantaget för parodier enligt artikel 5.3 k i direktivet 2001/29 i det konkreta fallet ska iakttas en skälig avvägning mellan å ena sidan intressena och rättigheterna för de personer som avses i artiklarna 2 och 3 i direktivet och å andra sidan yttrandefriheten för en användare av ett skyddat verk som stöder sig på parodiundantaget.
- 28 För att pröva huruvida parodiundantaget enligt artikel 5.3 k i direktiv 2001/29 tillämpas på ett sätt som respekterar denna skäliga avvägning måste alla omständigheter i det aktuella fallet beaktas.
- 29 Vad gäller målet vid den hänskjutande domstolen förmedlar teckningen i fråga enligt Vandersteen m.fl. ett diskriminerande budskap – genom att de karaktärer som i originalverket fångade utkastade mynt har bytts ut mot personer som bär slöja och har mörk hudfärg – som gör att det skyddade verket kommer att förknippas med ett sådant budskap.
- 30 Om så faktiskt är fallet, vilket det ankommer på den hänskjutande domstolen att bedöma, vill domstolen erinra om betydelsen av principen om icke-diskriminering på grund av ras, hudfärg och etniskt ursprung, som kommit till konkret uttryck i rådets direktiv 2000/43/EG av den 29 juni 2000 om genomförandet av principen om likabehandling av personer oavsett deras ras eller etniska ursprung (EGT L 180, s. 22) och bekräftas bland annat av artikel 21.1 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna.
- 31 Mot den bakgrunden har innehavarna av de rättigheter som avses i artiklarna 2 och 3 i direktiv 2001/29, såsom Vandersteen m.fl. i det nationella målet, i princip ett berättigat intresse av att det skyddade verket inte förknippas med ett sådant budskap.
- 32 Det ankommer således på den hänskjutande domstolen att, med hänsyn tagen till samtliga omständigheter i målet, bedöma huruvida parodiundantaget enligt artikel 5.3 k i direktiv 2001/29 tillämpas på ett sätt som respekterar den skäliga avvägning som nämns i punkt 27 ovan, för det fall att den omtvistade teckningen uppvisar de väsentliga kännetecken som anges i punkt 20 ovan.
- 33 Det andra och den tredje frågan ska således besvaras på följande sätt. Artikel 5.3 k i direktiv 2001/29 ska tolkas så, att en parodis väsentliga kännetecken är dels att den erinrar om ett existerande verk, samtidigt som den märkbart skiljer sig från det verket, dels att den har ett humoristiskt eller förlöjligande syfte. Begreppet parodi i den mening som avses i den bestämmelsen förutsätter dock inte att parodin måste uppvisa egen originalitet förutom att märkbart skilja sig från det originalverk som parodieras, rimligen måste kunna tillskrivas någon annan än upphovsmannen till originalverket, måste avse originalverket eller måste nämna källan till det parodierade verket.
- 34 Av detta följer att tillämpningen av undantaget för parodier enligt artikel 5.3 k i direktivet 2001/29 i det konkreta fallet ska iakttas en skälig avvägning mellan å ena sidan intressena och rättigheterna för de personer som avses i artiklarna 2 och 3 i direktivet och å andra sidan yttrandefriheten för en användare av ett skyddat verk som stöder sig på parodiundantaget i nämnda artikel 5.3 k.
- 35 Om den omtvistade teckningen uppvisar ovannämnda väsentliga kännetecken för en parodi ankommer det på den hänskjutande domstolen att, med hänsyn tagen till samtliga omständigheter i målet, bedöma huruvida parodiundantaget enligt artikel 5.3 k i direktiv 2001/29 tillämpas på ett sätt som respekterar denna skäliga avvägning.

Rättegångskostnader

- 36 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i målet vid den nationella domstolen utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den nationella domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (stora avdelningen) följande:

- 1) Artikel 5.3 k i Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/29/EG av den 22 maj 2001 om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället ska tolkas på så sätt att begreppet parodi i den bestämmelsen utgör ett självständigt unionsrättsligt begrepp.
- 2) Artikel 5.3 k i direktiv 2001/29 ska tolkas så, att en parodis väsentliga kännetecken är dels att den erinrar om ett existerande verk, samtidigt som den märkbart skiljer sig från det verket, dels att den har ett humoristiskt eller förlöjligande syfte. Begreppet parodi i den mening som avses i den bestämmelsen förutsätter dock inte att parodin måste uppvisa egen originalitet förutom att märkbart skilja sig från det originalverk som parodieras, rimligen måste kunna tillskrivas någon annan än upphovsmannen till originalverket, måste avse originalverket eller måste nämna källan till det parodierade verket.

Av detta följer att tillämpningen av undantaget för parodier enligt artikel 5.3 k i direktivet 2001/29 i det konkreta fallet ska iaktta en skälig avvägning mellan å ena sidan intressena och rättigheterna för de personer som avses i artiklarna 2 och 3 i direktivet och å andra sidan yttrandefriheten för en användare av ett skyddat verk som stöder sig på parodiundantaget i nämnda artikel 5.3 k.

Om den omtvistade teckningen uppvisar ovannämnda väsentliga kännetecken för en parodi ankommer det på den hänskjutande domstolen att, med hänsyn tagen till samtliga omständigheter i målet, bedöma huruvida parodiundantaget enligt artikel 5.3 k i direktiv 2001/29 tillämpas på ett sätt som respekterar denna skäliga avvägning.

Underskrifter